

OSMANLI ADLİYE TEŞKİLATINDA YENİLEŞME: MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYYE (1838-1868)*

REFORM IN THE OTTOMAN JUDICIAL SYSTEM: THE SUPREME COUNCIL FOR JUDICIAL ORDINANCES (1838-1868)

Süleyman KEKİL**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 01/12/2025 Düzeltme/Revised: 17/12/2025 Kabul/Accepted: 19/12/2025

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Kekil, S. (2025). Osmanlı Adliye Teşkilatında Yenileşme: Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye (1838-1868). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 112-125. <https://doi.org/10.52735/bellek.1833422>

ÖZ

Osmanlı Devleti klasik adliye teşkilatı, temel olarak kadı mahkemeleri ve şer'î hukuk düzeni üzerine oluşturulmuştu. XIX. yüzyılda idari yapının karmaşık bir hal alması, adli ve hukuk yapısında birliğin olmaması Osmanlı adliye teşkilatında köklü bir reform ihtiyacını zorunlu hale getirdi. Bu nedenle 1838 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Osmanlı adliye teşkilatında idari ve yargı görevini yerine getiren bir kurum olarak oluşturuldu. Bu kapsamda yasaların hazırlanması ve uygulanması, idari karmaşıkların çözümü, yüksek rütbeli memurların yargılanması ve reformların uygulanması gibi görevleri bulunmaktaydı. Ayrıca bu meclis sadece yargı organı olarak değil aynı zamanda devletin yönetimine ilişkin politikaların belirlenmesinde etkin rol oynuyordu. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra yeniliklerin uygulanmasında yaşanan aksaklıkları gidermek amacıyla yetkileri daha da genişletildi.

Meclis-i Vâlâ ile birlikte oluşturulan ve senato gibi görev yapan Meclis-i Ali-i Umumi, Tanzimat ile gelen kanunların uygulamalarının görüldüğü üst düzey bir danışma ve karar organı olarak kuruldu. Meclis-i Vâlâ üyeleri, bakanlar ile üst düzey devlet adamlarından meydana gelen meclis, Meclis-i Vâlâ'nın almış olduğu kararları değerlendirmekle görevliydi. Tanzimat Fermanı'ndan sonra Meclis-i Vâlâ'nın işleyişinde düzenlemeler yapıldı. 1854 yılında yapılan düzenleme ile devlet işlerinin yoğunlaşması sonucunda oluşan aksaklıkları gidermek ve Meclis-i Vâlâ'nın iş yükünü hafifletmek amacıyla yasama organı olan Meclis-i Ali-i Tanzimat kuruldu. Meclis-i Vâlâ ise yüksek bir yargı organı olarak çalışmalarına devam etti. Bu ikili yapı ihtiyaçlara cevap veremedi ve iki meclis arasında yetki karmaşası meydana geldi. 1861 yılında yapılan düzenleme neticesinde her iki meclis Meclis-

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir olup, “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır. Ayrıca bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında hazırlanan “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Adliye Teşkilatı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, skekil@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4934-6198

i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye adı altında birleştirildi. 1868 yılına kadar varlığı devam ettiren meclis, çıkarılan bir karar ile Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye olmak üzere ikiye ayrılarak kapatıldı.

Bu araştırmada, Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Osmanlı adliye teşkilatı içerisindeki önemini daha iyi anlamak amacıyla kuruluşu, yapısı, görevleri ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek özgün bir şekilde değerlendirildi. Araştırmada arşiv kaynakları ve literatürden yararlanıldı. Konu hakkında yapılan araştırmalar incelenerek bulgular arasında sentezleme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Vâlâ, Adliye, Hukuk, Osmanlı Devleti, Yenileşme

EXTENDED SUMMARY

When examining the reforms of the reign of Mahmud II, it is evident that all reforms and innovations between 1826 and 1839 were a continuation of the reforms and innovations that preceded them, while also laying the foundation for the reforms that would follow. The Tanzimat period, which began on November 3, 1839, and is seen as one of the turning points of the Ottoman State, is regarded as a manifestation of the reforms made during the reign of Mahmud II. Furthermore, although the Tanzimat period did not emerge spontaneously, it served as the basis for the reform movements that took place after the Tanzimat Era. In this context, the reign of Mahmud II can be considered the precursor and preparer of the Tanzimat reform movement. The *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye* (The Supreme Council for Judicial Ordinances), established in 1838, the last year of Mahmud II's reign, is one concrete example of this.

This study examines the establishment, structure, functioning, duties, and role within the judicial organization system of the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, a high advisory and judicial body that existed during the period from the classical era to the Tanzimat era of the Ottoman State. The study covers the loss of function of the Divan-ı Hümayun and the search that began with the Meşveret Meclisleri, which had temporary characteristics, to the establishment of the Meclis-i Vâlâ in 1838, the institutional innovations of the Tanzimat period, its relationship with the Meclis-i Ali-i Umumi and the Meclis-i Ali-i Tanzimat, and the period up to the closure of the Meclis-i Vâlâ in 1868. The aim of this study is to evaluate the Meclis-i Vâlâ not merely as an ordinary council or appellate body, but as a central institution that played a pivotal role in the institutional differentiation of legislative and judicial powers and in the formation of the concept of the modern rule of law. In this context, by examining the reasons for the establishment of the Meclis-i Vâlâ, its powers and duties, its internal functioning, its structure, and the regulations implemented within this scope, it reveals that it became a high decision-making body in terms of the preparation, implementation, and supervision of the Tanzimat period reforms.

Methodologically, the study is based on a historical-institutional framework. Drawing on data from decrees, regulations, and provisions relating to the Meclis-i Vâlâ and Meclis-i Umumi, as well as practices of the period, it examines both the legal basis and the actual functioning of the institution. Within this framework, the procedures for determining the president and members of the council, the meeting order, the formation of the agenda, the conduct of negotiations, the voting and decision-making processes, and the relations established with the sultan and the Sublime Porte are examined with an analytical perspective that also considers the sociological structure of the institution. Meclis-i Vâlâ, while grappling with problems stemming from the classical judicial structure on the one hand, performed important tasks in reforming the judicial system on the other. Problems such as the appointment of conservative statesmen to its presidency at its inception, the conflict of authority with the Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli, and the lack of continuity due to its members having many other duties limited the efficiency of the Meclis-i Vâlâ. Furthermore, the Meclis-i Vâlâ played a powerful role in the preparation of laws such as the abolition of confiscation procedures, the fight against bribery, tax regulations, and especially the Penal Codes of 1840 and 1851. At the same time, it pioneered the appeal system and the centralization of high judicial oversight.

In conclusion, this study demonstrates that the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye played a pivotal role in the functional differentiation of the Ottoman judicial system and the establishment of a centralized, bureaucratic, and procedural model of justice between 1838 and 1868. Its merger with the Meclis-i Ali-i Tanzimat in 1861 and the closure of the Meclis-i Vâlâ in 1868, followed by the establishment of the Şûrâ-yı Devlet and the Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye, signify a transition to a new phase, with legislative preparation and high judicial functions being transferred to different institutional structures. In this context, the abolition of the Meclis-i Vâlâ signified not so much the end of its historical mission as the transfer of that mission to more specialized and modern institutions. It also confirmed the founding role of this institution in the Ottoman State's process of becoming a Western-style constitutional state.

Keywords: Meclis-i Vâlâ, Judiciary, Law, Ottoman State, Modernization

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde padişahın egemenlik yetkilerini temsilen faaliyetlerini gerçekleştiren Divan-ı Hümayun, devletin en üst düzeyinde merkezi bir konumda teşkilatlandırılmış bir karar ve danışma kurulumudur. Bu kurul, vezir-i azam, kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nişancı, defterdar ve yeniçeri ağası gibi devletin önemli görevlerini yerine getiren yüksek rütbeli devlet adamlarından oluşmaktaydı. Padişahın sonra yasama, yürütme ve yargı alanlarında geniş yetkilere sahip bir konumdaydı ama divanda alınan kararların yürürlüğe girmesi sadece padişahın onayıyla gerçekleşirdi. Divan, padişahın sürekli kontrolü altındaydı ve padişah nerede isterse divan orada toplanmak zorundaydı. “Padişah divanı” olarak bilinen Divan-ı Hümayun, sultan II. Murat zamanında oluşturulmuş ve yükselme döneminde padişah adına iç ve dış meselelerin görüşülerek karara bağlandığı ve alınan kararların uygulandığı merkezi bir kurum haline gelmişti. İlk zamanlarda doğrudan padişah başkanlığında toplanan divan-ı hümayun, Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren sadrazam başkanlığında toplanmaya başlayarak faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam etti. Geniş yetkilere sahip olan Divan-ı Hümayun, ayrıcalıklı konumunu XVII. yüzyıla kadar devam ettirdi. XVII. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun’un yetkileri veziriazam başkanlığında toplanan İkinci Divan-ı’na geçti. Zaman içerisinde etkisi zayıfladı ve önemini kaybetmeye başladı.¹ XVIII. ve XIX. yüzyılda devlet teşkilatlarında görülen aksaklıklar, siyasi, ekonomik ve askeri başarısızlıklar adliye teşkilatı içerisinde de kendini göstermiş ve Divan-ı Hümayun Kurumu da bu durumdan etkilenmişti. XIX. yüzyıla kadar ihtiyaçlara cevap veren Divan-ı Hümayun, zamanla yapılan yeniliklerle birlikte ve dönemin şartlarını göz önüne alındığında ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmişti. Divan-ı Hümayun’un zayıflaması sonucunda yeni bir danışma meclisi ihtiyacı doğdu ve III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid yeniliklerinin düzenli ve planlı bir biçimde uygulanabilmesi için devletin ileri gelenlerinden oluşan ve sık sık toplanan Meşveret Meclis’i oluşturuldu.²

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’nin kuruluşunda önemli derecede etkisi bulunan Meşveret Meclisi, olağanüstü toplanan bir danışma kurulu niteliğindedir. III. Selim döneminde sık sık toplanan bu meclisin II. Mahmut döneminde reformların gerçekleştirilmesinde önemli rolü olmuştur. Ayrıca bu reformların yapılması ve uygulanmasında sorun olan Yeniçeri ocağı da kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra daha geniş kapsamlı reformlar yapılmaya başlandı. İdari, adli, askeri ve siyasi gelişmeler karşısında meşveret meclisleri de ihtiyaca cevap veremez hale geldi. Meşveret meclislerinin kendine özgü bir bürokratik yapısı da bulunmamaktaydı. Sadece ihtiyaç hâsıl olduğu zaman toplanırken süreklilik arz etmemekteydi. Bu meclis toplandığı zaman gündem olarak belirli bir konu ile sınırlı kalmaktaydı. Bu nedenler sonucunda Divan-ı Hümayun’un yerine oluşturulan meşveret meclisleri, adliye teşkilatı gibi birçok alanda yapılmak istenilen reformlara cevap verme noktasında yetersiz kalmaktaydı.³ Bu meclislerin yerine çalışma kuralları ve üyeleri belirlenen, sürekli olarak bir araya gelmesi düşünülen düzenli ve daha kapsamlı bir danışma kurulu ihtiyacı ortaya çıktı. Bu bağlamda ihtiyaçların giderilmesi için 24 Mart 1838’de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, Meşveret Meclisi’nin yerine kuruldu.⁴

¹ Ahmet Mumcu, “Divan-ı Hümayun”, *TDVİA*, C. 9, s. 430-431; İbrahim Durhan, “Divan-ı Hümayun’un Yargı Yetkisi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, s. 60.

² Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 15-16.

³ Ömer Gedik, Ceyhun Öz, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye ve İlk Parlatonun Ön Hazırlayıcısı Olma İşlevi”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 78, S. 3, s. 1641; Yılmaz Yurtseven, *Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 185-188.

⁴ İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 3-4, s. 69-70.

1. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Kuruluşu

II. Mahmut tarafından Tanzimat döneminde gerçekleştirilmesi planlanan reformların görüşülmesi, uygulanması ve kontrol edilmesi amacıyla yeni bir meclis olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin kurulması kararlaştırıldı. Kuruluşunu gerektiren yazı, Takvim-i Vekayi'de şu sözlerle açık bir şekilde belirtilmiştir:

“Cemi’ zamanda Devlet-i Aliyye’nin usul-i mehasin-şumulünden olduğu veçhile ba’zı mesalih-i mu’tena-biha beyne’l-vükela müşavere ve müzakere ile tanzim ve tesfiye olunagelmekte ise de vükela ve me’murin meşagil-i kesireleri cihetiyle da’imen akd-i encümen-i meşveret etmekliğe dest-rest olamadıklarından... mültezim-i mülukane olan adalet ve hakkaniyyet ve intizam-ı ahaval-i mülk-ü millet kazıyye-i hayriyyesi kemaliyle karin-i hüsn-i husul ve suret olunması için Meclis-i Ahkam-ı Adliyye ism-i samisiyle saray-ı hümayun-ı şahanede...”⁵

Meclis-i Vâlâ ile birlikte hükümet işlerinin görüşülmesi için 1838’de Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Alî ve askeri yenilikleri uygulamak için 1836’da Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kuruldu. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, adı geçen iki meclisin üstünde bir konumda çalışmalarını gerçekleştirdi.⁶ Batı’da daha çok Yüksek Adalet Meclisi olarak bilenen Meclis-i Vâlâ, bugünkü haliyle Adalet İşleri Yüksek Kurulu gibi görevlerini icra etmekteydi. Mustafa Reşit Paşa’nın çabaları sonucu kurulan meclis, devletin bütün işlerinin görüşüldüğü, düzenlendiği ve gerekli olan nizamnameler ile kanun tasarılarını hazırlamak için kuruldu. Temel olarak ise *“Tanzimat-ı Hayriyye’nin müzâkeresini mübâşeret”* etmek için çalışması planlanan reformist bir meclis olarak çalışmalarını gerçekleştirdi.⁷ Çünkü Osmanlı devlet yönetiminde profesyonel bir idari ve adli ayrışmasının oluşturulması Tanzimat Fermanı ile sistematik hale getirilmişti. Bunun merkezinde ise Meclis-i Vâlâ konumlandırıldı.⁸

Tanzimat Fermanı’nda Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’nin kurulması şu şekilde belirtilmiştir:

“Tebaa-i Saltanat-ı Seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire bu müseâdât-ı şahânemize bilâ istisna mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hükm-i şer”i iktizâsınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ahâlisine taraf-ı şahânemizden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer hususlara dahî, ittifâk-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmağla Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye âzâsı dahî, luzûmu mertebe teksîr olunarak ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz dahî, bazı ta’yîn olunacak eyyâmda orada ictimâ’ ederek ve cümlesi efkâr ve mütele”âtını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek, işbu emniyet-i can ve mal ve ta’yîn-i vergi hususlarına dâir kavânîn-i mukteziye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimât-ı askeriye maddesi dahî, Bâb-ı Serâsker-i Dâr-ı gûrasında söylenilip her bir kanun karargir oldukça ilâ maâşallahu Teâla dustûrul-amel tutulmak üzere, balâsı hatt-ı hümayunumuz ile tasdik ve tevşih olunmak için taraf-ı hümayunumuza arz olunsun...”⁹

Fermanda açık bir şekilde ifade edildiği gibi meclis bir nevi anayasal belge niteliğini taşımaktadır. Günümüzde Yargıtay ve Danıştay ile Yüce Divan’ın bir prototipi niteliğinde

⁵ Takvim-i Vekayi, def’a 163, 11 Muharrem 1254.

⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 189.

⁷ M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 36.

⁸ Halim Kılıç, “Tanzimat Reformlarının Düzenleyici Yüksek Kurumu Olarak Meclis-i Âli-i Tanzimat (1854 1861)”, *Turkish Studies – Religion*, C. 15, S. 4, s. 535.

⁹ *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Edit: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2006, s. 15.

olması ve Nizamiye Mahkemeleri'nin ilk numunelerini teşkil etmesi açısından önemlidir.¹⁰ Ayrıca fermandaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Padişah kendi isteğiyle yetkilerini bir bakıma sınırlandırmış oluyordu. Meclisin kurulmasıyla birlikte padişah yürütme görevini kendinde tutularken; yasama ve yargı işlemlerinin görevlerini Meclis-i Vâlâ üstlendi.

Meclis-i Vâlâ, Tanzimat Fermanı ilan edilene kadar geçen zaman zarfı boyunca yeteri kadar verimli çalışmalar gerçekleştiremedi. Bir reform meclisi olarak kurulan ve çalışma alanını Tanzimat-ı Hayriyye'nin hazırlanması ve uygulanması olarak belirlenmesine rağmen başkanlığına reform karşıtı düşüncelere sahip olan Hüsrev Paşa atanmıştı. Bu durum meclisin yeteri kadar verimli çalışmasına engel teşkil etmekteydi. Ayrıca Meclis-i Vâlâ ile aynı yıl kurulan ve bir diğer meclis olan Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Alî arasında yetki ayrımları da yapılmamıştı. Görev alanları belirli olmasına rağmen buna riayet edilmiyordu. Üyeleri rütbe göz önüne alınmayarak niteliklerine göre uzman kişilerden atanmaktaydı. Bu bakımdan küçük rütbeli üyeler genel olarak sessiz kalmakta, kararlar çoğunlukla yaşlı ve yüksek rütbeli memurların istekleri doğrultusunda alınmaktaydı. Bu durum meclisin çalışmalarını aksatmaktaydı. Meclis-i Vâlâ'nın çalışmalarını aksatan bir diğer başka sorun ise üyelerin, kendi üyelikleri dışında başka görevleri olmasıydı. Üyelerden sadece başkan sürekli olarak mecliste bulunuyorken diğer üyeler başka işlerle meşgul oldukları için bulunmuyordu. Bunun nedeni ise meclis oluşturulurken üyelerin hazineye yük oluşturmaması için görevde olan ve maaş sahibi kimselerden üyelerin atanmak istenmesiydi. Bu durum meclisin tam gün verimli bir şekilde çalışmasına engel oluyordu.¹¹

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, 24 Mart 1838 yılından 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilinceye kadar geçen süre boyunca daha çok kendi yapısından kaynaklanan sorunlar ile uğraşmak ve düzeltmek için uğraşsa da müsaderenin kaldırılması, rüşvetin önlenmesi, vergi reformu ve benzeri konuları ile ilgili çalışmalar gerçekleştirdi. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra yeni bir düzene geçiş noktasından ön hazırlayıcı rolünü üstlendi. Bu bakımdan II. Mahmut dönemi ile Tanzimat Dönemi arasından bir köprü görevini gördü. Asıl yetki ve çalışma gücünü ise Tanzimat Fermanı ile elde etmiş ve ciddi bir yasama organı olarak Tanzimat Dönemi ile birlikte en önemli kurum olarak çalışmalarını gerçekleştirdi. Ayrıca Tanzimat Döneminde gerçekleştirilecek olan adliye teşkilatındaki reformların yapılması ve uygulanmasında önemli görevler üstlendi.

2. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin İşleyişi

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin başkanı, vezir veya müşir rütbesinde olan devlet adamlarından seçilmekteydi. Başkan, sadrazam tarafından belirlenir, kabine tarafından onaylandıktan sonra padişahın onayına sunulur ve padişahın tasdik etmesiyle atanırdı.¹² Meclisin başkanı aynı zamanda kabine üyesiydi. Meclisin üye sayıları zamanla değişmekteydi. Misal 1837 yılında 6 olan üye sayısı 1858 yılında 38 kişiden oluşuyordu. Üye seçiminde ilk yıllarda önemli kaideler yoktu. Üyelerin alanlarında nitelikli olması ve Tanzimat kaidelerini benimsemiş olması yeterliydi. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Meclis-i Vâlâ için bir nizamname hazırlandı. Bu nizamnameye göre üyeler, Meclis-i Vâlâ tarafından uygun bulunur ve sadrazamın görüşüne arz edilirdi. Buradan da *Meclis-i Ali-i Umumi*'de oy çokluğu ile kabul edildikten sonra padişahın onayıyla atanırdı. Meclis kurulduğu ilk zamanlar sadece Müslüman olanlarda üye seçmekte iken 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimlerden de üye seçilmeye başlandı. Meclis kurulduğunda bir başkan ve beş üyeden meydana geliyordu. Bu sayı

¹⁰ Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 164.

¹¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)", *Prof. Dr. İsmail Ercüment KURAN'a Armağan*, C. 27, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 267-268.

¹² BOA, *İ.DH.*, No: 5/197.; Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Tanzimat gibi kurumlarda çalışanlar ihtiyaç duyulduğu zaman kumandan olarak atanabilmektedir. Örneğin Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Reisi Fuat Paşa 1863 yılında Seraskerliğe atanmıştır. BOA, *HAT.*, No: 1648/38.

zamanla değişikliğe uğradı.¹³ Meclis reisi genel olarak hukukçu değildi ama üyeler kendi alanlarına hâkim ve nitelikli kişilerden oluşuyordu. Mecliste hukukçu üyeler de bulunurdu ki ve bunların sayıları zamanla artmıştı. Örneğin Ahmet Cevdet Paşa gibi önemli hukukçular meclisin alt komisyonlarında ve Tanzimat dönemi kanunlaştırma faaliyetlerinde önemli görevlerde bulunmuşlardı. Ayrıca Meclis-i Vâlâ'nın adli işlerini düzenlemek ve uygulamak için önemli görevler üstlenmişlerdi. Meclis üyeleri arasında ilmiye sınıfına mensup olan *Meclis-i Vâlâ Müftüsü* bulunmaktaydı. Çünkü hazırlanmakta olan bir kanun teklifinin, şer'i hükümlere uygun olup olmadığı konusunda müftünün görüşüne başvurulurdu. Meclisin mahkeme olarak almış olduğu kararlarının da ön kontrolü müftü tarafından yapılmaktaydı. Zamanla ilmiye sınıfından gelen üye sayılarında düşüşler meydana geldi. Özellikle Tanzimat Fermanı'ndan sonra ulemanın etkisi azaldığı için buna paralel olarak üye sayısında da zaman içerisinde azalmalar oldu.¹⁴

Meclisi Vala'nın üyeleri bir yıllığına doğrudan padişah tarafından atanırdı. Meclis başkanı ve üyelerin görevde kalmalarını sağlayan bir süre zorunluluğu da bulunmamaktaydı. Padişah istediği zaman başkan ve üyelerini görevden alabilirdi. Nitekim padişah sık sık yetkisini kullanarak Meclis-i Vâlâ'nın başkan ve üyelerini zaman içinde "*Tanzimat'ın getirdiği niteliklere sahip olmaması*" durumunu gerekçe göstererek görevlerinden almıştır.¹⁵

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle yasama yetkileri Meclis-i Vâlâ'ya verilerek görevleri ve yetkileri yeniden düzenlendi. Özellikle Meclis-i Vâlâ'nın yetki alanını daraltan Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali, Meclis-i Vâlâ ile birleştirildi.¹⁶ Böylelikle iki meclisin arasında problem olan yetki karmaşası engellendi. Mevcut hükümet, Meclis-i Vâlâ üyeleri ve dönemin devlet adamlarından meydana gelen Meclis-i Ali-i Umumi adında danışma kurulu olarak yüksek bir meclis oluşturuldu. Bu meclis Meclis-i Vâlâ ile aynı anda çalışmalarını gerçekleştirirdi.¹⁷

Meclis-i Vâlâ'nın yapısı ve işleyişi ilgili düzenlemeler Mustafa Reşit Paşa tarafından yürütülmekteydi. Bu amaç doğrultusunda iki nizamname¹⁸ hazırlandı ve daha sonra değişiklikler yapılarak yürürlüğü girdi. Ayrıca meclisin çalışma günleri yeniden düzenlenerek sadece Perşembe günlerinin tatil olması ve diğer günlerde çalışmalarını devam ettirmesi kararlaştırıldı.¹⁹ Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan nizamnameyle Meclis-i Vâlâ'nın işleyişi ile ilgili düzenlemeler özetle şu şekilde belirlendi;

Meclis-i Vâlâ'da görüşülecek konular gün öncesi üyelere dağıtılacak, belirlenen konular hakkında görüş bildirmek isteyen üyeler düşüncelerini serbest bir şekilde söyleyecekti. Hükümete, herhangi bir bakana ya da herhangi bir üyeye soru yöneltildiğinde muhatap olan üye ya da gruptan bir sözcü cevap verecek, meclis görüşmeleri kayıt altına alınacaktı. Oylama esnasında kararlar oy çokluğuna göre belirlenecek ancak oylar eşit olursa son karar padişaha ait olacaktı. Mecliste görüşülen konu birden fazla madde içerse bile tümü tek seferde oylanmak

¹³ M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 77-87.

¹⁴ E. B. Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı...*, s. 168; Mecliste devlet işlerinin şer'i şerife uygun olup olmadığı görüşmek üzere toplantılar yapılmaktaydı. Meclis-i Vâlâ Müftüsü, yapılan bu toplantılara katılırdı. BOA, *C.DH.*, No: 136/6781.

¹⁵ Musa Çadircı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Belleten*, C. 51, S. 201, s. 607-608.

¹⁶ Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali ve Meclis-i Vâlâ meclislerinin birleştirilmesi için bkz. BOA, *İ.DH.*, No: 3/120.

¹⁷ M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 41.

¹⁸ Mustafa Reşit Paşa tarafından Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin tanzimi için hazırlanan nizamnameler hakkında bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

¹⁹ BOA, *İ.DH.*, No: 8/380.

yerine tek tek oylanacaktı. Dolayısıyla oylamalar sonucu kabul edilen konu ile ilgili dışarıda hiçbir şekilde eleştiri yapılmayacak ve yapılırsa eğer üyeler azledileceklerdi.²⁰

Meclis-i Vâlâ, çalışmalarını sarayda yürütmekteydi. Daha sonra Abdülmecit tarafından yeni bina yaptırıldı ve meclis buraya taşındı. Meclisin açılışına Abdülmecid ile birlikte devlet yöneticileri katıldı. Abdülmecid, açılış konuşmasında Tanzimat Döneminde ferman ile birlikte yapılacak olan reformlarda Meclis-i Vâlâ'nın önemine değinerek meclise olan güvenini belirtti.²¹ Bu durum sadece parlamenter sistemlerde olan bu geleneğin ilk örneğinin Abdülmecid tarafından gerçekleştirildiği göstermektedir.

Sultan Abdülmecid meclisin açılış konuşmasında:

“İşbu Meclis-i Vâlâımızda bulunan vüzerâ ve vükelâ ve 'ulemâ ve bi'l-cümle 'azâ efendiler Gülhane'de kıra'at olunan Hatt-ı Hümayunumuz ile kaffe-i teb'a-i saltanat-ı seniyyemize ihsânî hümayunumuz olan hukuk ve imtiyâzât iktizâsınca vaz' ü te'sisi lâzım gelen nizâmât-ı dâhiliye ve usûl-i idâre-i mülkiyenin kuvveden fi'ile îsâli sizlerin 'uhde-i ihtimâmınıza havâle olunmuş idi. Doğrusu şu Meclis-i Vâlâımızın usûl-i nizâmiyesi tahdîd olunalıdan beri her bir maslahat kemâl-i serbestiyet ve bî-taraflık ile söyleşilerek ve ve mevâdd-ı vâkı'anın mesâ'il-i şer'iyye ve süber-i 'akliyyesi gezedilerek karâr verilen şeyler 'adalet ve hakkaniyyete muvafık olmağla hâsıl olmakda olan hoşnud-i hümayunumu mezîd memnûniyyet ile beyân ederim...”²²

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Meclis-i Vâlâ, verilen yetkiler ve yapılan düzenlemeler sonucunda yapılacak olan reformların ve daha çok devletin yasama görevini üstlenen temel dinamiklerin merkezi haline geldi. Özellikle 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunnameleri gibi pek çok kanun Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlandı. Meclisin, yasama işlevi yanında yargı işlevi de bulunuyordu. Örneğin cürüm ve kabahat suçları hakkında verilmiş kararların tekrar görüşülmesi ve tetkik edilmesi bu meclis tarafından yapılmaktaydı. Yani bir temyiz mahkemesi görevini üstlenmiş oluyordu.²³ Bu durum Osmanlı Devleti adliye teşkilatı ve hukuk yapısında yapılmak istenilen reformlar bakımından çok önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Çünkü Tanzimat dönemine kadar Şer'iyye Mahkemeleri'nin vermiş olduğu kararlar kesin hükümdeydi ve temyiz mercii bulunmamaktaydı. Ayrıca bu meclisin, idam cezası gerektiren davalara bakmasının yanı sıra idari yargı görevi de bulunmaktaydı. Yüksek rütbeli devlet görevlilerini yargılama yetkisine sahipti. Örneğin rüşvet aldığı gerekçesi ile Hüsrev Paşa bu mecliste yargılanmıştı. Bu durum meclisin, Yüce Divan niteliğine sahip olduğunu da göstermektedir.²⁴

Tanzimat Dönemi ile birlikte yeniliklerin uygulanmasında öncü bir kurum olarak öne çıkan Meclis-i Vâlâ, bir yandan yoğun olarak yasama ve yargı görevlerini gerçekleştirirken bir yandan da kendi iç problemleri ile uğraşmaktaydı. Bu çıkan problemler meclisin yasama çalışmalarını aksatmaktaydı. Bu nedenlerle devlet adamlarının kendi aralarında yaşanan

²⁰ R. Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat...*, s. 202-205; E. B. Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı...*, s. 169; Demet Karasu, “Tanzimat Fermanı'nın Oluşum Sürecinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Rolü ve Bu Süreçte Meclis İşleyişinin Düzenlenmesi (1838-1840)”, *Sosyologca Dergisi*, S. 29, s. 144.

²¹ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 135; M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 44-45.

²² Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin açılışında Sultan Abdülmecid tarafından yapılan konuşmasının tam metni için bkz. R. Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat...*, s. 210-211

²³ G. Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi...*, s. 135.

²⁴ Rüşvet aldığı gerekçesi ile 1841 yılında Hüsrev Paşa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de yargılanmıştır. Hüsrev Paşa'nın yargılanması ve buna karşı yapılan savunmanın metni için bkz. R. Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat...*, s. 210-211.

problemler ve rüşvetle mücadele konusu yeni bir meclisin kurulmasını gerektirdi. Böylece 1854 yılında Meclis-i Vâlâ ikiye ayrılarak *Meclis-i Ali-i Tanzimat* adında yeni bir meclis kuruldu.²⁵

3. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Görevleri

Meclis-i Vâlâ'nın en önemli görevlerinde biri doğrudan padişaha ve Bab-ı Ali'ye bağlı olarak çalışarak danışmanlık yapıyor olmasıydı. Bu meclis sadece yargı organı olarak değil aynı zamanda devletin yönetimine ilişkin politikaların belirlenmesinde etkin bir rol oynuyordu. Raporlar hazırlayarak uygulanmak istenen reformların hem planlanması hem de uygulanmasında aktif görevler yerine getirmekteydi. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra planlanan reformların uygulanmasını sağlamak en önemli görevlerinden biriydi.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin, görevlerinin yanı sıra siyasi ve adli olarak geniş yetkileri bulunuyordu. Kuvvetler ayrılığı prensibinin işleyişinde Tanzimat fermanı önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak doğrudan kuvvetler ayrılığı değil de fonksiyonları ayrılmaya başlamıştı. Diğer bir ifade ile Tanzimat Fermanı'yla uygulanmak istenen yenilikler için yasama ve yargı yetkilerinin bir kısmı Meclis-i Vâlâ'ya verilmişti. 1838 yılından 1868 yılına kadar geçen evrede kuvvetler ayrılığına doğru bir gelişme oldu. Zamanla yasama yetkileri Meclis-i Tanzimat'ta, yargı yetkileri Meclis-i Vâlâ'da yürütme ise Bab-ı Ali tarafından gerçekleştirildi. Ayrıca Meclis-i Vâlâ'nın iç işlerinde siyasi yetkileri de bulunuyordu. Bu yetkiler en geniş anlamda Tanzimat Fermanı'nın uygulanması ve yürütülmesiydi. Meclis-i Vâlâ'nın görev ve yetkilerine ilişkin hazırlanan nizamname taslağında “ *Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de şer'i ve kanuni ve dâhili ve harici ve mülki ve askeri maddeler müzakere olunacağından*” diye ifade edilmişti. Bu ifade meclisin tüm görevlerinin belirtirken iç işlerinde de yetkili olduğunu göstermekteydi. Bununla birlikte Meclis-i Vâlâ'nın dış politikada da yetkileri bulunmaktaydı. Meclis dış politika ile ilgili birçok konuyu görüşerek karara bağlamaktaydı. Örneğin İran ile meydana gelen sınır anlaşmazlığı, buna bağlı olarak sınırdaki bazı yöneticilerin değiştirilmesi meselesi ile İran ile bir antlaşma yapılması Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek karara bağlanmıştı.²⁶

Meclis-i Vâlâ'nın yetkilerinde en net ve bağımsız olanı hukuk alanındaki yetkileridir. Bu yönüyle meclis, hem yasama gücü sıfatıyla hukuk yaparken hem de temyiz mahkemesi gibi görevleri yerine getiriyordu. Meclis, böylelikle yeni hukuk normları koyuyor, değiştiriyor ya da yürürlükten kaldırebiliyordu. Yasama yetkisi padişah tarafından uygulanırken Meclis-i Vâlâ ise bu yetkisini padişah adına kullanabilmekteydi. Temsili niteliği olmamasına rağmen bir parlamento gibi yasama görevlerini yerini getirmekteydi. Yargı alanında ise Meclis-i Vâlâ, en yüksek yargı mercii olarak yetkilerle donatılmıştı. Tanzimat Fermanı'nın hukuk kaidelerini yerine getiriyor ve yargılama olmadan hiç kimsenin cezalandırılmaması konusunda çalışma yapıyordu. Özellikle Tanzimat'ın gerekliliklerini yerine getirmeyen devlet adamları ve yöneticiler, Meclis-i Vâlâ'da yargılanıyorlardı. Yargılananlar içerisinde sadrazamlar dahi bulunuyordu. Vilayet ve sancaklarda bulunan meclislerde görülen katil, yaralama, pranga ile hırsızlık cezası gerektiren suçlardaki davalar, Meclis-i Vâlâ'ya gönderiliyor ve burada görüşüldükten sonra Meclis-Umumi'ye sevk ediliyordu. Son olarak padişaktan irade alınarak karar kesinleştirilirdi. Meclis-i Vâlâ yargı işlevini, 1854 yılında Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kurulmasıyla bu meclise devretmiştir.²⁷

²⁵ M. Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 47.

²⁶ M. Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 113-116; Sultan Abdülmecid'in emri üzerine taşra ileri gelenlerinin İstanbul'a davet edilerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından memleketin gelişimi ve halkın refahının yükseltilmesi için görüşler alınmış ve uygulamaya geçirilmiştir. BOA, *HAT.*, No: 1642/14; Devletin gelişimi ve halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından alınacak kararların özenle uygulamaya geçirilmesi, kanun ve nizamların kalıcı bir şekilde hazırlanması ve bunlar hakkında sürekli değişiklikler yapılmaması belirtilmiştir. BOA, *HAT.*, No: 1646/7.

²⁷ Ayhan Ceylan, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de Yargı”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1-2, s. 36-42.

Sonuç olarak Meclis-i Vâlâ, görevleri ve yetkileri bakımından klasik anlamda bir yargı kurumundan ziyade devletin yüksek karar alma mekanizması haline geldi ve çalışmalarını gerçekleştirdi. Tanzimat dönemi ve sonrası için Osmanlı adliye teşkilatında merkezi, bürokrasi ve usule dayalı bir yargı modelinde kilit aktif bir rol üstlendi.

3.1. Danışma Organı: Meclis-i Ali-i Umumi

Meclis-i Ali-i Umumi, Tanzimat ile gelen kanunların uygulamalarının görüşüldüğü üst düzey bir danışma ve karar organı olarak kuruldu. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra Meclis-i Vâlâ üyeleri, vükela ile birlikte devlet adamlarından meydana gelen bir meclis olarak Meclis-i Vâlâ'nın almış olduğu kararları değerlendirmekle görevliydi.²⁸ Ayrıca olağanüstü durumlarda toplanıyor ve Meclis-i Meşveret gibi kararlarda alabiliyordu. Adeta bir senato gibi çalışıyor ve Meclis-i Vâlâ'yı denetliyordu. Yetki ve görevleri oldukça genişti. Meclis-i Ali-i Umumi'de alınan kararlar, padişahın tasdik etmesinin ardından yürürlüğe girmekteydi. Meclis-i Ali-i Umumi'nin yapısı ve işleyişini içeren bir nizamname henüz hazırlanmamıştı. Meclis-i Vâlâ'nın çalışma kurallarına göre görevlerini yerine getirmekteydi. Meclis-i Vâlâ üyelerinin seçilmesi de Meclis-i Ali-i Umumi'de yapılmaktaydı.²⁹ 1854 yılında yapılan bir nizamnameyle Meclis-i Ali-i Umumi'nin görev ve çalışma şekli belirlendi. Bu nizamnameye göre birçok farklı işle ilgilenmeyecek ve yeni kurulan Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın hazırladığı kanun tasarılarını ve nizamnamelerini inceleyecekti. Kanunlaştırmaların yoğunlaştığı dönemlerde Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Ali-i Tanzimat arasında bir ara meclis statüsünde görevlerini sürdürecektir olan Meclis-i Ali-i Umumi, 1876 yılına kadar varlığını devam ettirdi.³⁰

Meclis-i Ali-i Umumi, gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarla Tanzimat ve sonrası Osmanlı adliye teşkilatında merkezi denetimi güçlendirdiği ve usul hukukuna kurumsal olarak bir zemin oluşturdu. Aynı zamanda danışma organı niteliğinin yanında yüksek yargı organlarının verimliliklerini arttırarak daha denetlenebilir hale getirdi. Dolayısıyla adliye teşkilatında işlevselliğin artmasına ve reform sürecinin arka tarafında sürekliliğe katkıda bulunduğu söylenebilir.

4. Meclis-i Ali-i Tanzimat: Kuruluşu, Yapısı ve Görevleri

Meclis-i Vâlâ'nın Tanzimat Fermanı ile birlikte iş yükünün zamanla artarak yoğunlaşması ve bu nedenle gecikmeler yaşanmasından dolayı yeni bir düzenleme ihtiyacı doğdu. Meclisin iş yükünü hafifleterek daha merkezi bir sistem oluşturulması için yeni bir meclis kurulmasını gündeme getirdi. Diğer taraftan devlet adamları arasında yaşanan çekişmeler ve rüşvetle mücadele konusunun yanı sıra paşalar arasındaki mücadeleler yeni meclisin kurulmasını zaruri hale getirdi. Bu durum Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kurulması üzerinde etkili oldu. Ayrıca Dolayısıyla meclisin kuruluşu ile ilgili iradeler, meclisin görevleri ve meclisin hazırladığı ilk kanun olan rüşveti yasaklaması, Tanzimatçıların rüşvetle mücadeleye önem verdiğini ve Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kurulmasında etkili oldu.³¹

Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kuruluş çalışmalarına 1854 yılında başlandı. İlk olarak Meclis-i Ali-i Umumi' de görüşülerek ayrı bir meclisin kurulacağına dair karar alındı ve karar devlet ricalinin de bulunduğu bir toplantıda açıklandı. Yeni bir meclisin kurulmasındaki amaç, Tanzimat-ı Hayriyye'nin uygulanması ve rüşvetin önlenebilmesiydi. 7 Eylül 1854 yılında Bab-ı Ali'de toplanan Meclis-i Ali-i Umumi'de sultan Abdülmecid'in yeni bir meclisi kurduklarını bildiren hatt-ı hümayun okundu. Yeni meclisin amacı bu hatt-ı hümayun'da aynen

²⁸ A. Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...*, s. 185; Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin üyeleri, reis paşa konağı ve sair mahallerde toplanırlardı. BOA, *İ.MMS.*, No: 15/240.

²⁹ M. Seyitdanlioğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 67-74

³⁰ M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Meclis-i Ali-i Tanzimat (1854-1861)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 33-34.

³¹ M. Seyitdanlioğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 47-49.

belirletilmişse de ismi ve görevi belirlenmemiştir. İradenin Abdülmecid tarafından onaylanması ile Meclis-i Ali-i Tanzimat, 26 Eylül 1854 Salı günü kuruluşunu tamamlayarak çalışmalarına başladı.³²

Meclis-i Vükela tarafından oluşturulan Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın, çalışma şekline dair iç nizamnamelerinin hazırlanması beklenmeden birtakım kararlar alındı. Alınmış olan kararda bu meclisin, diğer bütün meclislerin üstünde bir konumda olduğu belirtildi. Ayrıca Meclis-i Vükela'dan bağımsız olarak gerek gördüğü hususlar hakkında kararlar da alabilecekti. Meclisin alacağı tüm kararlar ve hazırlanmış olduğu nizamnameler padişahın onayı olmadan uygulanamazdı. Dolayısıyla Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın oluşturulması ile yasama ve yargı görevlerinin ayrımı Meclis-i Vükela tarafından yapıldı. Böylece yasama yetkisi Meclis-i Ali-i Tanzimat'a verilirken Meclis-i Vâlâ ise yargı organı olarak çalışmalarına devam etti. Yürütme ise Bab-ı Ali tarafından uygulanmaktaydı. Bu meclis, önemli devlet adamları tarafından yönetilen bir yasama meclisi olmasının yanı sıra Tanzimat dönemi ile ilgili tüm meselelerde merkezi bir istişare organı olarak teşkilatlandırıldı. 1854 tarihinde Meclis-i Vâlâ'nın yürütmekte olduğu Tanzimat'ın uygulanması ile ilgili görevlerin çoğunluğu bu meclise devredildi.³³ Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kuruluşundan sonra biri yapısına dair vazifelerini ve amacını, diğeri ise çalışma usullerinin düzenlendiği iç tüzükle ilgili iki nizamname yayımlandı.³⁴

Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın üç farklı görevi bulunmaktaydı. İlk görevi, nazırlıklar ve kamu daireleri tarafından oluşturulan raporları incelemek ve onaylamaktı. Diğer bir görevi memurluklarını kötü bir şekilde ifa eden bakanları yargılamaktı. Son görevi ise kanunların ve nizamların uygulanmasında yolsuzluk ve usulsüzlük görürse durumu müzakere ederek sadarete bildirmektir. Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın doğal üyelerinden biri Ahmet Cevdet Paşa'ydı. Cevdet paşa bu meclisin bakanları yargıladığını ve hazırlanan kanunların uygulanıp uygulanmadığını bir bekçi gibi takip ettiğini belirtmektedir. Bu durum sorumlu parlamenter hükümete doğru atılan bir adım olduğunu göstermektedir.³⁵ Meclis-i Vükela ve Meclis-i Ali-i Tanzimat arasında yetki ayrımı da belirlendi. Meclis-i Vükela, meclislerin hazırlanmış olduğu kanunları kabul etmeyebilir veya isterse değiştirebilirdi. Meclis-i Ali-i Tanzimat ise hükümet üyelerini dilediği zaman sorgulayabilir ve kanunlara karşı hareket eden devlet adamlarını yargılayabilirdi. Böylelikle yasama ve yürütme ayrımına doğru önemli bir adım atılmıştı.³⁶

Meclis-i Vâlâ, 1854 yılından 1861'e kadar geçen zaman dilimi içerisinde çalışmalarına aktif bir şekilde devam etti. Birçok kanun hazırlayarak önemli bir yasama organı olarak görevlerini yerine getirdi. Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Tanzimat'ın ilgilenmediği işlere bakıyordu ve bu durum yasama konusuna giren sorunlarda dâhil olmak üzere yargı alanını da içeren geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bu nedenle üye sayısı giderek artmıştı. Birçok iç tüzükle ilgili düzenlemeler yapılsa da Meclis-i Vâlâ'nın verimli çalışması sağlanamadı. Devlet adamları arasındaki iç politika çekişmeleri ve iktidar mücadeleleri meclislerin çalışmalarını da etkiliyordu. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen Meclis-i Ali-i Tanzimat, yasama görevlerini yerine getirmeye devam etti.

³² BOA, *İ.DH.*, No: 306/19484 (14Zilhicce 1270/7 Eylül 1854); Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kuruluşu, başkan ve ilk üyeleri hakkında bkz. BOA, *İ.MMS.*, No: 2/79 (2 muharrem 1271/25 Eylül 1854).

³³ M. Y. Taşkesenlioğlu, *Meclis-i Ali-i Tanzimat (1854-1861)...*, s. 47-48.

³⁴ Nizamnameler hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Y. Taşkesenlioğlu, *Meclis-i Ali-i Tanzimat (1854-1861)...*, s. 48-54.

³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, Haz: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 153; Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir 1-12*, Haz: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 27-37; "...*tayin buyrulmuş olan vezaif-i meclis üç kısım olup birisi tertib-i nizamata ve ikincisi icra-yı nizamata ve üçüncüsü dahi emr-i muhakemata...*" BOA, *İ.MMS.*, No: 4/130.

³⁶ M. Seyitdanlioğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 50; BOA, *İ.MMS.*, No: 3/96.

Sonuç olarak Meclis-i Ali-i Tanzimat, Tanzimat Fermanının getirdiği hukuki ilkelerin kurumsal yapılarla desteklenerek uygulanabilir hale gelmesini sağlamıştı. Ayrıca bu meclis, Osmanlı adliye teşkilatında fonksiyonel bir ayrışmanın yani yasama, yürütme ve yargının belirlenmesine, yargı usullerinin daha sistematik hale gelmesine ve adliye teşkilatının daha modern bir yapıya doğru dönüştürülmesinde önemli görevler gerçekleştirdi.

5. 1861 Düzenlemesi: Meclis-i Ali-i Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ'nın Birleştirilmesi

1861 yılına gelindiğinde Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Ali-i Tanzimat gibi iki reformist meclislerin oluşturulması birtakım problemlere neden olmaktadır. 1856 yılında Islahat Fermanı'nın uygulanmasına dair İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne her iki meclisin birleştirilmesi için muhtıra verildi. Muhtıra da “*Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye ve Meclis-i Ali-i Tanzimat nâmiyle mevcut olan iki büyük meclis yerine ıslahatın tatbikatına nezâret vazife-i asliyyesi ile mükellef olmak üzere hem istişârî reye hem de icrâî ve adlî yetkilere mâlik bir meclisin kurulması*” gerektiği ifade edildi. Dış baskı ve iç kargaşalar neticesinde 1861 yılında yapılan düzenleme ile bu meclisler, “*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye*” adıyla birleştirildi.³⁷ Başkanlığına Fuat Paşa getirildi.³⁸

Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzimat'ın birleştirilmesini bildiren bir hatt-ı hümayun yayımlandı. Bu hatt-ı hümayunda birleştirilmesinin gerekliliğine dair gerekçeler yazılmaktaydı. Meclislerin bu ikili yapı ile ihtiyaçlara cevap veremediğini, işleyişte aksaklıkların yaşandığını ve iş yüklerinin yoğun olması her iki meclisin birleştirilmesinin gerekçeleri ve nedenleri olarak ifade edildi. Yapılan düzenleme ile Meclis-i Ali-i Tanzimat kapatılarak Meclis-i Vâlâ ile birleştirildi. Daha sonra Meclis-i Vâlâ tarafından Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi yayımlandı.³⁹ 1861 yılında yapılan düzenlemeye göre Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın yasama görevi olan nizamnameleri hazırlama yetkisi “*Kanun ve Nizamât Dairesi*” tarafından yürütülecekti. Diğer görevler ise mülkü işlerin karara alındığı ve tatbik edildiği “*Umur-ı İdare-i Mülkiye Dairesi*” ile yüksek bir temyiz mahkemesi sıfatıyla çalışması kararlaştırılan “*Muhakemat Dairesi*” sorumluluğunda yürütülecekti. Ayrıca Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin çalışmalarının hızlı ve modernize edilmiş bir şekle kavuşturulması için bazı önlemler de alındı. Bu kapsamda 1861'de “*Ce'miyyet-i Muvakkate-i Tefrikiyye*” ismiyle bir alt komisyon kuruldu. Böylece Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, 1861-1868 tarihleri içerisinde Tanzimat'ın uygulanması ve sürdürülmesi noktasında daha merkezi bir konumda yasama görevlerini yerine getirdi.⁴⁰

6. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Sonu

1868 yılına kadar Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başarılı görevlerde bulundu. 1868 yılında çıkan bir irade ile Şurâ-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye olmak üzere iki ayrılması kararlaştırıldı. Kanun ve nizamnameleri hazırlama görevi Şura-yı Devlet tarafından yapılırken yüksek bir temyiz mahkemesi olarak Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye görevlendirildi. Bu düzenleme ile birlikte yasama ve yürütmenin birbirinden ayrıldığı net bir şekilde belirlendi. Böylece Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye fiili olarak kapatıldı.⁴¹

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin görevlerine son verilerek yeni kurumların oluşturulması, Osmanlı adliye teşkilatında ki değişimin dönüm noktalarından biri oldu. Çünkü

³⁷ BOA, *İ.MMS.*, No: 23/977; A. Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez...*, s. 258; H. Kılıç, “Tanzimat Reformlarının Düzenleyici...”, s. 541-542.

³⁸ BOA, *İ.DH.*, No: 474/31803.

³⁹ BOA, *İ.MMS.*, No: 23/995.

⁴⁰ M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i...*, s. 53-54.

⁴¹ Ali Akyıldız, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *TDVLA*, C. 28, s. 251; Halim Kılıç, “Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Reformlarını Düzenleyici Bir Kurum Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876)”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 14, S. 27, s. 205.

yargının bağımsız bir görünüm kazanması ve kanun işlerinin ayrı bir kuruma devredilmesi Osmanlı Devleti'nin batılı anlamda hukuk devleti olma yönünde attığı adımlar olarak görülmektedir. Ayrıca meclisin kapatılması tarihsel anlamda yok olması, sonlanması demek değildir. Aksine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliye ile birlikte gelen adliyenin kurumsallaşması misyonunu daha da kurumsal ve işlevsel kurumlara devrederek devam ettirmesi anlamına gelmektedir. Çünkü Osmanlı adliye teşkilatının daha kurumsal bir kimlikle kanunlara ve düzenli bir şekilde işleyecek olan temyiz denetimine dayanan daha merkezi bir adli sisteme doğru gelişmesinde Meclis-i Vala aktif rol üstlenmiştir.

SONUÇ

Meclis-i Vâlâ -yı Ahkâm-ı Adliye'nin 1838 yılında kuruluşundan 1868'te kapatılmasına kadar geçen zaman dilimi değerlendirildiğinde, bu kurumun Osmanlı Devleti adliye teşkilatında sadece idari ve yargı alanında işlevleri olmadığı aynı zamanda yenileşme sürecinin önemli bir parçası olduğu görülmektedir. XIX. Yüzyılda devletin siyasi, toplumsal, adli, hukuki ve idari şartları dikkate alındığında Meclis-i Vâlâ'nın Tanzimat dönemi reformlarının kurumsal ve işlevsel zeminini oluşturan merkezi bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Neticede meclisin hem yasama niteliğindeki görevleri hem de yüksek bir temyiz organı gibi yargı alanındaki işlevsel görevleri, Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının klasik adli teşkilat yapısından uzaklaşarak merkezi ve hukuk temelli bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle kanunlaştırma faaliyetlerinde yapmış olduğu çalışmalar, normatif bir dağınıklığı yok etmeye yönelik merkezi bir rol aldığını ifade etmektedir. 1840 ve 1851 Ceza kanunlarının hazırlanması, idari davaların çözüme kavuşturulması, memurların yargılanmaları ve düzenli bir istişare sisteminin oluşturulması, Meclis-i Vâlâ'nın dönemin ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Meclis-i Vâlâ, bir taraftan hukukun üstünlüğünün gelişmesini ve uygulanmasını sağlarken diğer taraftan devletin otoritesindeki keyfi uygulamaların azalmasını sağlayan merkezi bir denetim mekanizma görevini yerine getirmiştir.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Meclis-i Ali-i Umumi ve Meclis-i Ali-i Tanzimat ile kurmuş olduğu yetki ve görev dağılımları, Meclis-i Vâlâ'nın Tanzimat dönemi adliye teşkilatındaki önemini daha da netleştirmiştir. Meclis-i Ali-i Umumi, Meclis-i Vâlâ'nın almış olduğu kararları adeta senato gibi işlev gören danışman bir kuruluş vasfıyla ikinci bir denetim ve istişare mekanizması görevini yapmaktaydı. 1854 yılında kurulan Meclis-i Ali-i Tanzimat ise Meclis-i Vâlâ'nın yasama görevlerini yerine getiren bir kurum olarak ihdas edilmiş ve Meclis-i Vâlâ net bir şekilde yüksek bir yargı organı konumuna getirilmişti. Böylelikle Meclis-i Vâlâ'nın yasama ve yargı görevleri arasındaki sınırlılıklar kısmen de olsa daha net bir şekilde belirginleştirildi. 1861 yılında gerçekleştirilen düzenleme ile her iki meclisin, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye adı altında birleştirilmesi, hem iç siyasi ve adli çekişmeleri hem de dış baskıların da etkisiyle yenileşmelerin daha sistemli bir şekilde merkezi bir yapı üzerinden yönetilme ihtiyacını ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. 1868 yılında Meclis-i Vâlâ'nın kaldırılarak Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye şeklinde ikiye ayrı kuruma ayrılması ise, Osmanlı adliye teşkilatının fonksiyonel bir biçimde ayrışmanın kurumsal ve merkezi olarak tamamlandığını gösteren önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Kanun ve nizamnamelerin hazırlanması görevi Şura-yı Devlet'e verilirken yüksek temyiz ve yargı denetimi ise Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye verilmiştir. Bu durum Avrupa devletlerinde görülen bağımsız yargı ilkelerinin Osmanlı adliye teşkilatında uygulama çabasını göstermektedir. Aynı zamanda Meclis-i Vâlâ'nın kapatılması ile bir bitiş değil, aksine daha rasyonel, sistematik ve merkezi bir adli sisteme dönüş olduğunun net bir şekilde ifade edilmesidir.

Sonuç olarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 1838-1868 yılları arasında Osmanlı adliye teşkilatının hem zihniyet değişiminde hem de kurumsal dönüşümünün sağlanmasında bir kilit görevi görmüştür. Divan-ı Hümayun'dan modern yenilikçi bir adli teşkilata dönüşüm sürecinde, hukukun yazılı normlar haline getirilerek uygulanmaya başlanması, memurların hukuki sorumlulukların tanımlanması ve adli yeniliklerin merkezi bir yapı ile yönetilmesi gibi görevler, Meclis-i Vâlâ'nın ne derece önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Meşrutiyet dönemi adliye teşkilatının bürokratik esaslar etrafında merkezi bir şekilde yeniden örgütlenmesinde kurucu bir basamak görevi gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

A- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *C.DH.*, No: 136/6781.

BOA, *HAT.*, No: 1642/14.

BOA, *HAT.*, No: 1646/7.

BOA, *HAT.*, No: 1648/38.

BOA, *İ.DH.*, No: 3/120.

BOA, *İ.DH.*, No: 306/19484 (14Zilhicce 1270/7 Eylül 1854)

BOA, *İ.DH.*, No: 474/31803.

BOA, *İ.DH.*, No: 5/197.

BOA, *İ.DH.*, No: 8/380.

BOA, *İ.MMS.*, No: 15/240.

BOA, *İ.MMS.*, No: 2/79 (2 muharrem 1271/25 Eylül 1854).

BOA, *İ.MMS.*, No: 23/977.

BOA, *İ.MMS.*, No: 23/995.

BOA, *İ.MMS.*, No: 4/130.

BOA, *İ.MMS.*, No:3/96.

Takvim-i Vekayi, def'a 163, 11 Muharrem 1254.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir 1-12*, Haz: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir 13-20*, Haz: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

Akyıldız, Ali, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliye", *TDVİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, C. 28, ss. 250-251.

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Ceylan, Ayhan, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de Yargı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1-2, ss. 23-48.

Çadırcı, Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Belleten*, C. 51, S. 201, ss. 1215-1240.

Durhan, İbrahim, "Divan-ı Hümayun'un Yargı Yetkisi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, ss. 59-78.

Durhan, İbrahim, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 3-4, ss. 55-111.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

Gedik, Ömer ve Öz, Ceyhan, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye ve İlk Parlamantonun Ön Hazırlayıcısı Olma İşlevi", *İstanbul Hukuk Mecmuası* C. 78, S. 3, ss. 1635-1656.

Karasu, Demet, "Tanzimat Fermanı'nın Oluşum Sürecinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Rolü ve Bu Süreçte Meclis İşleyişinin Düzenlenmesi (1838-1840)", *Sosyolojca Dergisi*, S. 29, ss. 137-149.

Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Kılıç, Halim, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Reformlarını Düzenleyici Bir Kurum Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 14, S. 27, ss. 203-223.

Kılıç, Halim, "Tanzimat Reformlarının Düzenleyici Yüksek Kurumu Olarak Meclis-i Âli-i Tanzimat (1854 1861)", *Turkish Studies – Religion*, C. 15, S. 4, ss. 531-544.

Mumcu, Ahmet, "Divan-ı Hümayun", *TDVİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, C. 9, ss. 430-431.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)", *Prof. Dr. İsmail Ercüment KURAN'a Armağan*, C. 27, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 265-276.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Edit: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2006.

Taşkesenlioğlu, M. Yasin, *Meclis-i Ali-i Tanzimat (1854-1861)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Yurtseven, Yılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.